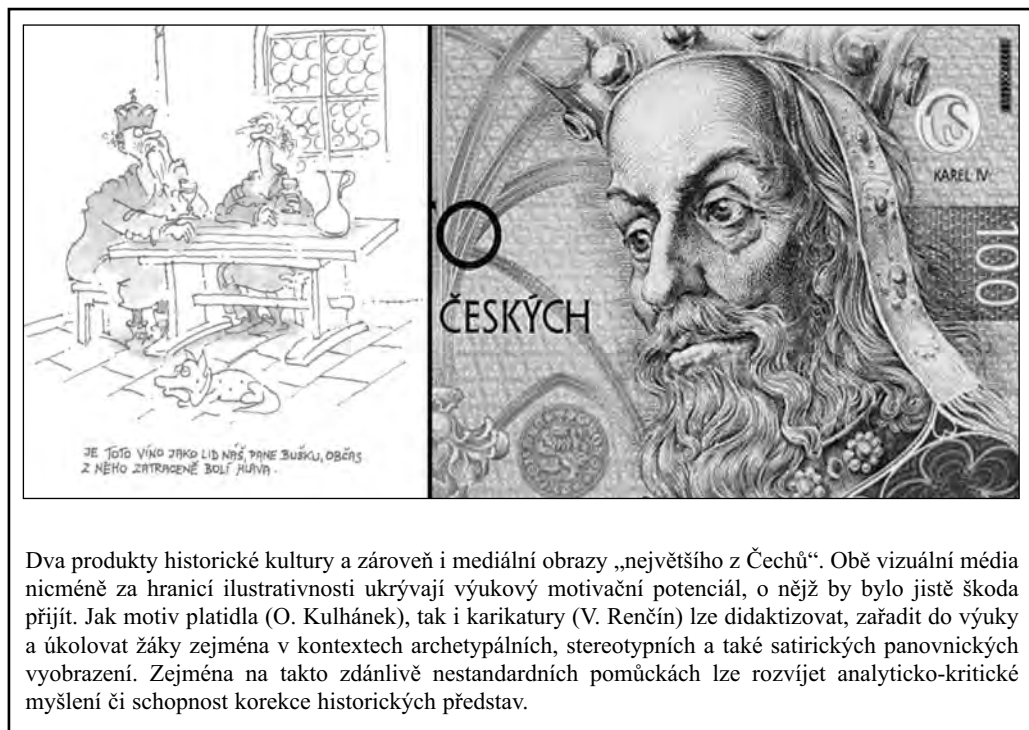


KAREL IV. – ČLOVĚK I VLADAŘ V DIDAKTIZOVANÝCH MÉDIÍCH A VÝUCE DĚJEPISU

KAMIL ŠTĚPÁNEK

Personality of Charles IV. has been since the Middle Ages in the spotlight, which in modern times is called media publicity. We mean especially visual media, whose statements have been addressed to various recipients, but also textbooks and other teaching aids. Accepting the phenomenon of historical culture assumes, however, that such image messages, instead of mere illustrations, become a qualitatively new teaching resource. The present text, after analyzing the development of imaging of this ruler (from Gothic paintings to the feature film, means of payment or stamps), on some examples comments linking of media education and historical education with the aim to develop historical consciousness of a pupil, and his or her media literacy.

Key words: history teaching; didactics of history; medial education; Charles IV.



Úvodem

Odpočítávání dní, které zbývají do jubilea narození jedné z nejpoblárnějších osobností českých dějin ještě neskončilo. Je nicméně evidentní, že nejen tyto, ale každé následující oslavy vygenerují nové mediální produkty, které se dozajista stanou předmětem zájmu pedagogů a s odstupem času i historiků.¹ Předkládaný text se proto s ohledem na tradiční „mediální“ zájem o Karla IV., ale především snahy implementovat do moderního dějepisu analytické činnosti s více informačními zdroji, zaměří na deskripci a analýzu použitelnosti historických či současných (již didaktizovaných) médií. Volně definované vymezení tématu přednostně sleduje oborově didaktický cíl (náměty pro rozvoj analyticko-kritického myšlení žáků) optikou smyslového členění (výukových) médií. Spatřován je tedy v pokrytí struktury edukativních médií vhodnými komentovanými příklady, aniž by jakkoli usiloval o ucelené historiografické líčení obrazu panovníka.² Komunikační nosiče nám podávají informaci různé kvality o historické skutečnosti a mohou být primárně zdrojem bádání nejrůznějších vědních oborů, či sekundárního poznání v moderní badatelsky orientované dějepisné výuce. S ohledem na postuláty pedagogického konstruktivismu se očekává, že podpora analytických činností s těmito médii představuje přínosnější prvek výuky než holé sdělování jednoznačných dat.

Z nezměrného množství tradičních informací, které císařova osoba pro dějepisnou výuku nabízí, je tentokrát zkoumání tradičních politických dějin volně nahrazeno méně frekventovaným tématem. V historických syntézách se obvykle rekonstruují Karlovy panovnické, fyzické a duševní podoby, vlastnosti a schopnosti kombinací nejrůznějších literárních svědectví, výtvarných děl i výsledků antropologické nauky. Text selektivně využívá výsledků současného uměnovědného zkoumání na bázi dobových obrazových a literárních dokumentů, jež evokují jak prostředí, které Karla IV. formovalo, tak i dějství jeho kariéry.³ Pozdější zejména historizující mediální reflexe 19. stol. naproti tomu přibližují dobu, která jeho odkaz již využívala k novým cílům.

Školní dějepis využívá nejen primárních informačních zdrojů, chápaných obvykle jako historické prameny, ale i didaktických nebo didaktizovaných médií, jež usnadňují utváření historických představ. Tomuto algoritmu se podřizuje i oborově didaktická orientace příspěvku, a proto věnuje pozornost též médiím, jejichž funkci bychom primárně označili za vzdělávací nebo i zábavnou. Spektrum, v textu použitých a podrobněji identifikovaných zdrojů, zahrnuje jak díla gotického či historizujícího malířství a sochařství, tak i moderní platidla, filmy nebo účelové školní pomůcky. Předpokládáme, že ve školské praxi již tradiční ilustrační role těchto prostředků ustupuje heuristickému účinkování. Pokud tomu tak skutečně je, lze didaktické pomůcky

¹ Masmédia hovoří o konceptu „národního výročí“. Jeho smyslem je oslavit karlovské jubileum prostřednictvím celé řady kulturních, společenských, vzdělávacích i sociálních projektů – tak jak to odpovídá širokému záběru císařových aktivit. Národní výročí tak připomene Karla IV. nejen jako vzdělance, politika, diplomata, stavitele, křesťana, mecenáše, hospodáře a vizionáře, ale rovněž přiblíží jeho zakladatelské, kulturní a státnické dílo. Přípravuje se televizní filmový snímek (KŘÍSTEK, V. (režie): *Hlas pro římského krále*. ČR 2015.) podobně jako v případě 1150. výročí příchodu Cyrila a Metoděje. V Senátu se schází národní komise k oslavám. V plánu jsou mezinárodní konference, řada výstav a společenských událostí.

² ANTONÍN, R.: *Ideální panovník středověku*. Praha 2013. s. 359. Autor publikace na uvedené téma výstižně poznamenává, že v obrazu našeho nejvýznamnějšího monarchy se mísí jeho racionální a legendární podoba, k níž panovník aktivně sebeprezentaci sám přispěl. Pro historika je tedy nesmírně obtížné určit, jaký byl Karel IV. doopravdy. Srov. blíže také: ENGSTOVÁ, K.: *Marignolova kronika jako obraz představ o moci a postavení českého krále (Kronika Giovanni Marignolli jako zrcadlo myšlenek o moc a postavení českého krále)*. In: *Mediaevalia Historica Bohemica*, 6, 1999, s. 77–94

³ Srov. např.: STEJSKAL, K.: *Umění na dvoře Karla IV.* Praha 2003, s. 203–213.

v kvalitativně novém postavení pod vedením pedagoga využívat k nácviku rozlišování věrohodnosti sdělovaných informací a jejich vyhodnocování. Zařazovány mohou být nejen např. textové prameny a obrazy, ale i média jako komiks, karikatury nebo hraný film.

Následující podkapitoly, jak bylo uvedeno výše, vycházejí ze struktury médií diferencované smyslovým vnímáním a selektivně upozorňují na výukový potenciál mediální publicity, již se podobá a osobnost Karla IV. těší od středověku.⁴ Při promýšlení úkolů, které by anotované informační zdroje mohly plnit v moderní dějepisné výuce, představuje úvodní oporu jedna ze základních prací moderní německé mediální didaktiky z pera H. J. Pandela⁵, ale i do češtiny přeložený text britského historika a didaktika Roberta Stradlinga s propagací principu multiperspektivního nazírání komunikačních nosičů i chápání jejich vztahu k současnosti. Z české autorské dílny je možné se opřít o mediálně zaměřené dějepisně-didaktické kompendium s odkazy na další literaturu.⁶

Karel IV. a textová média

Mezi písemnými médii představuje samozřejmě nejcennější formu zpracování minulosti historiografie. Laická veřejnost nebo žák však obvykle vyhledává informace v co nejpřístupnější podobě – tedy beletrii nebo populárně naučné literatuře. Jejich potenciál je však možné pro historické vzdělávání využít jen v případě poučení o charakteristických rysech těchto žánrů a nácviku uplatnění odstupňované míry kritického přístupu. V tomto smyslu také rozvíjíme žákovské kompetence při uplatnění následujících titulů, aniž bychom snižovali jejich pozitivní čtenářský a zážitkový přínos.

Veronika Válková umožňuje dětskému čtenáři pomocí fantasy románu, v němž ústřední roli stroje času představuje kouzelný atlas, vstoupit do středověku a setkat se Karlem IV.⁷

Primárně pro dospělého a možná spíše ženského čtenáře je pak určena šestidílná románová saga *Orel a lev*, o Karlu IV. a jeho době, Ludmily Vaňkové.⁸ Rytířsky romantizující dobrodružné čtení o 14. století ukrývá ve vzdělávacím ohledu především motivační potenciál, ačkoli volně disponuje rozsáhlou, zejména genealogickou faktografií. Důraz na osobní a milostné životy hlavních aktérů podtrhuje fabulace románového charakteru a nabízí pro výuku odhalování jeho typických projevů. Vnitřní monology postav na pozadí historických událostí mohou posloužit jako vhodný nástroj odlišení zjiitelného historického faktu a fiktivního vykreslení jejich osobností.⁹

Obdobný charakter vykazují hned dva autorské projekty smyšlených deníků v románové úpravě pod názvem *Karel IV. – Tajný deník*¹⁰ a *Můj muž král Karel IV.*¹¹ Deníky ukazují tohoto

⁴ S ohledem na koncepci textu je záměrně vynecháno základní didaktické médium – učebnice. Analýza prezentace lucemburského panovníka v učebnicích předpokládá samostatný příspěvek.

⁵ PANDEL, H.-J.: *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*. Schwalbach 2005.

⁶ LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2008.

⁷ Veronika Válková *Karel IV. Příběh českého krále* – Dobrodružné výpravy do minulosti Vstupte s Bárou pomocí kouzelného atlasu do středověku. Dostanete se na královský hrad a zažijete nečekaná setkání a dobrodružství. <http://knihy.abz.cz/prodej/karel-iv-dobrodruzne-vypravy-do-minulosti>

⁸ Hexalogie *Orel a lev: Cval rytířských koní (1330–1339) Dvojí trůn (1340–1346) Orel a had (1346–1355) Od moře k moři (1355–1362) Druhá císařovna (1362–1368) Dotkni se nebe (1368–1378)*.

⁹ Srov. také: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ludmila_Va%C5%88kov%C3%A1 (cit. 10. 9. 2015); NEFF, O. – OLŠA, J.: *Encyklopedie literatury science fiction*. Praha 1995 (kapitola *Ludmila Vaňková*), s. 391; ADAMOVIČ, I. – NEFF, O.: *Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha 1995. (kapitola *Vaňková, Ludmila*), s. 232.

¹⁰ PROKOP, B. J.: *Karel IV. – Tajný deník*. Praha 2014. Autor studoval varhany, klavír, hudební věda. Po krátké pedagogické praxi od roku 1992 působí v Českém rozhlasu jako redaktor a moderátor, autor rozhlasových pořadů,

panovníka především jako člověka, který má své povinnosti, slasti, ale i strasti a nabízí ve výuce komparaci s vědeckými interpretacemi¹². Metodické variace dosáhneme např. souborem úkolů srovnávajících formu a obsah s výňatky skutečné dobové sebereprezentace *Vita Caroli*. Zatímco první z nich je však určen dospělému čtenáři, zápisky šestnáctileté Anny, dcery svídnického vévody, která si vzala o 23 let staršího Karla, obsahují motivační potenciál zajímavý právě pro naši cílovou čtenářskou skupinu. Metodické inspirace: Odliš v ukázce – příklady doložitelných historických faktů (data a pojmenování událostí, jména) od zřetelně fiktivních popisů (vnitřní monology postav); popis, který výstižně dokumentuje obecnější dobové zvyky, atmosféru či postoje (vztahy podaného a panovník, popis pasování rytíře, korunovace apod.).

Úryvky klasického adoračního životopisu Otce vlasti *Kronika života a vlády Karla IV., krále českého a císaře římského* z pera zkušeného autora životopisných románů Františka Kožíka obsahuje nejedna historická čítanka. Obrazy panovníkova chování, vlastností i politické ctižádosti je vhodné srovnávat např. s popisy obrozeneckých badatelů.

Od populárně vědecké literatury neočekáváme nová řešení vědeckých problémů, každopádně však přesnost, objektivitu a sdělnost. Přestože řada autorů demonstruje hluboký vhled do sledované problematiky, principiálně vedeme žáky k rozlišování autorů historiků a ostatních. Při popularizaci vědy dětem a mládeži hraje rovněž velmi významnou roli obrazový doprovod, který ruku v ruce s přiměřením textu věku konzumenta vede k nevyhnutelnému zjednodušování. V této kategorii vyšel nenáročný text *Karel IV.* z edice Světovi Češi Aleny Ježkové a Renaty Fučíkové, vyprávějící o císaři i o malém chlapci, o manželovi, otci, vojevůdci, vzdělanci, spisovateli, zakladateli univerzity, staviteli hradů, měst i kostelů, panovníkovi velkých vizí.¹³

Z pera historika Roberta Novotného odborně zaměřeného na sociální dějiny pozdního středověku, dějiny šlechty, husitství a historickou sémantiku pochází ambiciózní popularizace *Karel IV. Císař římský, král český*¹⁴ z kategorie muzeí v knize. Obsahuje přes 130 vyobrazení a 20 vložených memorabilií. Mimo jiné zde najdeme vyobrazení císaře a císařovny obsluhovaných kurfiřty na iluminaci z rukopisu Zlaté buly Karla IV. z doby kolem roku 1400.

Nový impuls ke zkoumání Lucemburkovy podoby, zdravotního stavu ve fyzické i duševní rovině poskytly svého času lékařské vědy. Výsledky bádání předního českého antropologa Emanuela Vlčka či neurologa Ivana Lesného dostaly knižní podobu. Výzkumníci porovnali písemné prameny s antropologickými poznatky a sestavili pacientův chorobopis s pokusem o stanovení diagnózy, která se promítala do fyzického vzhledu i chování. S ohledem na žákovská sekundární bádání budou zřejmě nejvíce přístupné údaje v popularizující verzi Zpráva o nemocech mocných.¹⁵

Odborná historiografická literatura poslouží ve výuce zejména ke komparaci s ostatní psanou literaturou k tématu. Mezi novější syntetické práce o lucemburském století je možné zařadit *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a, b 1310–1402* Mileny Bartlové a Lenky Bobkové.¹⁶ Podobně poslouží monumentální dílo *Lucemburkové z nakladatelství Lidové noviny*.¹⁷

spoluautor televizních pořadů (s režisérem A. Moskalykem) a autor dvou divadelních her. Někteří z jeho předků byli ve službách tohoto slavného panovníka a u jeho dvora; <http://media.alza.cz/karel-iv-tajny-denik-d1528488.htm> (cit. 8. 8. 2015).

¹¹ PŘIBSKÝ, V.: *Můj muž král Karel IV.* Praha 2010.

¹² Srov. blíže např. SPĚVÁČEK, J.: *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*. Praha 1979. s. 559–564 apod.

¹³ JEŽKOVÁ, A. – FUČÍKOVÁ, R.: *Karel IV.* Praha 2005.

¹⁴ NOVOTNÝ, R.: *Karel IV. Císař římský, král český*. Brno 2012.

¹⁵ Srov. blíže: LESNÝ, I.: *Zpráva o nemocech mocných*. Praha 1989, s. 133–154.

¹⁶ BOBKOVÁ, L.: *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a 1310–1402*; BARTLOVÁ, M. – BOBKOVÁ, L.: *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b1310–1402*.

¹⁷ BOBKOVÁ, L. – ŠMAHEL, F.(eds.): *Lucemburkové Česká koruna uprostřed Evropy*. Praha 2012.



Dobová vyobrazení nejslavnějšího českého vládce dokumentují gotické malířství jako uměleckou etapu na cestě k realismu a jsou vhodným podkladem pro školní historické vzdělávání. Středověké obrazy panovníka jsou podřízeny přísně dodržovanému kánonu. **Vlevo:** Miniatura Karla IV. na trůně v Gelnhausenově právním kodexu z let 1406–1407. Po stranách drží orlice dva znaky: císaře římského a krále českého. **Uprostřed:** Karel IV. „reportážními očima“ francouzských iluminátorů, kteří v dobových francouzských kronikách zachytili jeho cestu do Francie. **Vpravo:** Karel IV. s manželkou pozdvihují ostatkový kříž. Nástěnná malba nadpraží, kaple sv. Kateřiny na Karlštejně.

V předlistopadovém období na poli lucemburského bádání výrazně dominoval Jiří Spěváček, jenž životu a dílu Karla IV. zasvětil celý svůj vědecký život. Osobnost Karla IV. je popsána na základě dlouholetého bádání, syntézy listinných pramenů, kronik a záznamů a tak plasticky vystupuje nejen jako postava evropského politika, který dokázal české země posunout do centra evropského dění, ale i člověka který kladl velký důraz na vzdělání a kulturu. Ve Spěváčkově textu najdeme i pokus rekonstruovat jeho lidské vlastnosti, bystrý úsudek, schopnost taktizovat, nečekaně překvapovat, odpouštět i trestat. Výukově uchopitelný portrét Karla IV., vladaře i člověka.¹⁸ Další výjimečné medievalistické dílo představuje *Cesta Karla IV. do Francie* Františka Šmahela. Autor poslední velkou diplomatickou cestu císaře Karla IV. pojal jako dialog mezi textem a obrazem vycházejícím z dobových relací kronikářů s reportážními vyobrazeními francouzských rukopisných iluminátorů.¹⁹ Podtitul tohoto textu opravňuje k účelovému pátrání po odborných publikacích, které jsou schopny téma uchopit z neobvyklého úhlu, byť s absencí epického vyprávění. Už také proto, že Karel IV. představuje v domácím historickém povědomí (žáky nevyjímaje) obraz více či méně ideálního středověkého panovníka. Řešení nabízí odborná kniha z pera historika Roberta Antonína vydaná nakladatelstvím Lidové noviny.²⁰ Autor se nejprve zabývá analýzou a definováním pojmu vázaného ke konkrétnímu historickému období a značnou pozornost věnuje atributům, ctnostem i sociálním rolím středověkého panovníka jako zbožného rytíře. Zkoumání dobových informačních zdrojů a stávajících poznatků jej posléze přivádí ke srovnání společností vyžadovaného ideálu a skutečnosti.²¹ Není náhodou, že text

¹⁸ SPĚVÁČEK, J.: c. d., s. 555–564. Srov. blíže také: <https://www.kosmas.cz/tema/176/karel-iv.-jeho-zivot-a-doba/>. (cit. 7. 8. 2015).

¹⁹ ŠMAHEL, F.: *Cesta Karla IV. do Francie*. Praha 2006. Srov. také: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=181>. (cit. 7. 8. 2015).

²⁰ ANTONÍN, R.: c. d.

²¹ Tamtéž. s. 291–353.

orientovaný na české prostředí podrobuje kritice právě Karla IV. Dlužno podotknout, že „Otec vlasti“ a „Největší Čech“ přes některé neúspěchy dle bádání autora náročná kritéria kladená na ideálního středověkého panovníka splňuje.²² Ambicí pedagoga se proto může stát výběr vhodné pasáže z této podnětné vědecké monografie a její následná didaktizace.

Z písemných pramenů se s ohledem na téma a rozsah textu v podstatě omezíme pouze na memoárovou literaturu, která má v Karlově případě obecně známé odůvodnění. Než se tak stane, přece jen připomeneme svědectví současníka, se kterým se Karel IV. stýkal častěji. Francesco Petrarca vytvořil zprávu o společném pobytu v Mantově, v níž panovníka líčí jako ctižádostivého, zdvořilého, veselého, zvědavého, trochu podezíravého, neústupného, povídavého a nesmírně hádavého.²³ Metodika využití Karlova vlastního životopisu ve výuce je nedílně spjata s informacemi o charakteristických rysech memoárové literatury. Žákům připomeneme perspektivu, s níž jsou psány autobiografie určené dalším generacím a jak vypadá kritika historického pramene, kterou historik u těchto informačních zdrojů provádí. Karla IV. náš národ vnímá jako jednoho z nejvýznamnějších Čechů všech dob.²⁴ Ale jaké bylo jeho mládí a vladařské začátky? Může toto tajemství poodhalit životopis *Vita Caroli*,²⁵ který napsal císař Karel sám? „Život Karlův“ je autobiografické dílo, v němž Karel IV. zachytil zážitky z mládí, kdy žil v cizině, a počátky pobytu v Čechách do roku 1340. Události následujících let vylíčil už jiný autor. Poslední kapitola pojednává o Karlově korunovaci na římského krále v roce 1346. V díle se prolínají osobní prožitky s císařovým veřejným působením, značný prostor zabírají náboženské a morální úvahy. Z nemnoha citově zabarvených pasáží vyniká líčení návratu do Čech roku 1333. Dílo dodnes patří základním zdrojům informací o Karlově sebereprezentaci. Žáky lze úkolovat např. vyhledáním pasáží určených mladému kralovici Václavovi jako určitý životní vzor, resp. model panovnického chování.²⁶

Informace hmotného charakteru a auditivní výukové prostředky

Než se budeme blíže věnovat obrazovým médiím, krátce se zastavme u hmotných dokladů, které v Karlově případě reprezentují především gotické skulptury.²⁷ Základní informační zdroj tohoto druhu o fyzické podobě největšího Lucemburka představuje busta z triforia chrámu sv. Víta., případně socha trůnícího Karla IV. na Staroměstské mostecké věži v Praze – obě díla vznikla v sedmdesátých letech 14. století.²⁸ Je samozřejmě žádoucí, aby žák nebyl pouze seznámen s existencí tohoto dobového výtvarného díla, ale analyzoval v příslušné pasáži odborné literatury metody a postupy, tj. techniky, kterými se věda pokusila rozluštit vztah mezi uměním a reálnou podobou panovníka jako dobrodružství poznání i detektivní pátrání.²⁹ Do souboru úkolů žakovských recipientů náleží srovnání životopisných dat, doby vzniku uměleckého díla,

²² Tamtéž. s. 358–364.

²³ Srov. blíže např.: STEJSKAL, K.: c. d., s. 203.

²⁴ Potvrdila to i celonárodní televizní anketa Největší Čech z roku 2005, kde obsadil nepochybnitelně první místo, když získal o třináct tisíc více hlasů než favorizovaný prezident zakladatel Tomáš Garrigue Masaryk. Přes velkou oblibu většina lidí o něm ví jen to, že založil pražskou univerzitu, Nové Město, Karlštejn a má asi něco společného s Hladovou zdi.

²⁵ *Vita Caroli*. Praha 2015.

²⁶ http://cs.wikipedia.org/wiki/Vita_Caroli (cit. 7. 6. 2015).

²⁷ http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Statues_of_Charles_IV,_Holy_Roman_Emperor?uselang=cs (cit. 9. 6. 2015).

²⁸ Srov. blíže např.: STEJSKAL, K.: c. d., s. 203; BARTLOVÁ, M.: *Tajemství svatovítského triforia Umělec, jeho král a jeho katedrála*. In.: Dějiny a současnost, 1/2010. s. 23 apod.

²⁹ Tamtéž. s. 2011.

posouzení věkové idealizace (podobně u votivního obrazu Jana Očka z Vlašimi apod.). Lucemburk našel své místo na mincích své doby i pamětních emisích, najdeme jej ale také v módním muzeu voskových figurín. Obdobně je možné pátrání zjišťující, zda či nikoli se autoři voskového modelu opírají středověká či historizující zpodobnění.

Na první pohled podivné, přesto nezbytné v kontextu smyslové struktury edukativních médií, je připomenutí rozhlasových dramatizací literárních děl, původních dramatizací nebo vzdělávacích rozhlasových pořadů, které specificky pracují s fantazií posluchače a neméně ovlivňují výsledek jeho historických představ. Za jiné alespoň připomeňme příslušné díly Toulek českou minulostí na základě stejnojmenného knižního souboru spisovatele Petra Hory-Hořejše v režii brněnského studia Českého rozhlasu.³⁰

Král a císař v kontextu vizuálních médií

Pátrání po fyzické podobě Karla IV. je podnětem k exkurzi do výtvarného světa středověku a příležitostí k obecnějšímu výkladu charakteristických rysů gotického výtvarného umění. Žákům připomeneme tehdejší princip malby, nečinící si nárok na portrétní věrnost a skutečnost, že umělci často malovali bez přímé znalosti objektu. V případě votivního obrazu Jana Očka z Vlašimi (1371) je rovněž Karlova podoba považována za idealizovanou – vzhled císaře např. nereflexuje jeho pokročilý věk v době vzniku obrazu. Karel IV. zde tedy vystupuje jako přibližný čtyřicátník s elegantní brádkou. Stále se jedná o počátky evropského portrétního umění, které pracovalo spíše s profilem. Dílo však obsahuje celou řadu historicky věrných reálií. Postavy jsou v imaginárním prostoru bez stínů a pozadí je tvořeno pouze barvou, zde zlatou drapérií drženou anděly. Neopomeneme ovšem vysvětlit, že gotický malíř pracoval s takzvanou významovou perspektivou. Tradiční postup umělci umožnil dát vyobrazení pevná pravidla. Po pravé ruce, tj. na straně heraldicky významnější, Panny Marie s Ježíškem je zobrazen Karel IV. se svým přímluvcem sv. Zikmundem. Od klečícího Václava IV. je odlišen císařskou korunou, dlouhým pláštěm a znakem sv. říše římské.³¹ Dalším zdrojem informací o panovníkově podobě jsou nástěnné malby na Karlštejně. Ať už zmíníme vyobrazení v kostelní věži v nadpraží císařovy oratoře – poprsí císaře a císařovny s velkým zlatým křížem nebo známé ostatkové scény. Karel zde přijímá relikvie od jiných vládců. Komparací zmiňovaných podobizen, případně výtahů odborných kunsthistorických komentářů³² mohou žáci na své úrovni formulovat vlastní posouzení míry realismu v gotickém malířství Karlovy doby.

Historismus v umění a architektuře představuje úmyslný návrat k minulosti a použití či oživení starých architektonických nebo uměleckých slohů v moderním stavitelství a umění. Takto orientované výtvarné umění získalo oblibu po celé Evropě již před polovinou 19. století a rozvíjí se v úzké součinnosti s formováním historického vědomí. Vydatné impulzy přicházejí z romantismu, jenž k formování moderního národa přidal silnou individualitu opřenou o domácí historii. Malíři i sochaři ve svých dílech glorifikovali jedince, myšlenky státnosti a jejich politická rozhodnutí sledující strategické cíle. Seznamování široké veřejnosti s jejich skutky postupně překročilo míru popularizace a osvěty, aby začalo ovlivňovat i politické dění. 19. století

³⁰ Celkem 33 dílů z více než 1000 pokračování věnováno jen Karlu IV. v rozhlasovém cyklu: VESELÝ, J. (režie): *Toulky českou minulostí*. Český rozhlas 2. Srov. blíže: <http://www.rozhlas.cz/toulky/archiv> (cit. 9. 6. 2015).

³¹ Srov. blíže např.: ROYT, J.: *Ikografie Votivního obrazu Jana Očka z Vlašimi* [online]. FF UK, (cit. 8. 8. 2015); http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/obraz-ktery-proslavil-tvar-karla-iv--906543 (cit. 8. 9. 2015) apod.

³² STEJSKAL, K.: c. d., s. 104–115.



Karel IV. v historizující malbě 19. století: Adolf Liebscher – Karel IV. s Annou Svídnickou vjíždí v r. 1355 do Říma. Josef Mathauser – Karel IV. pokládá základní kámen k novému mostu. Josef Trenkvald – Založení Pražské univerzity roku 1348. Arcibiskup Arnošt z Pardubic předčítá vládci zakládací listinu v přítomnosti zástupců všech čtyř fakult. Mediální strategie se změnily: Karel je nyní zobrazován s patetickou popisností a konkrétním regionálním patriotismem.

hledající kořeny moderního společenství, sleduje již jiné cíle než svět středověku a také český nacionalismus generuje své obrazy a stereotypy.³³

Ač právě v případě Karla IV. mohly být dobové důvody volby námětu diferencovanější, výsledek dnes působí na diváka poměrně jednotným dojmem. V souladu s historizujícími představami je Karel IV. zobrazován s patetickou popisností a jako starostlivý hospodář a regionální vlastenec.

V dílech Františka Čermáka, Josefa Mathausera, Adolfa Liebschera, Josefa Trenkvalda, Josefa Žáka, Karla Svobody, Václava Brožíka nebo Emanuela Dítě se tedy „největší z Čechů“ stal podruhé velmi žádaným objektem uměleckého zobrazování. Jeho rysy s notnou dávkou tvůrčí fantazie autorů již naplňují iluzi portrétní kvality.

František Čermák se například ve svém díle z roku 1874 pokusil ztělesnit ideál moudrého a spravedlivého panovníka přetrvávajícího věky. Karel IV. zde naslouchá rozvážně, pozorně a trpělivě svým rádcům. Václav Brožík, tehdy už vážený umělec, vyobrazil trůnícího panovníka ve společnosti duchovních představitelů národa arcibiskupa Arnošta z Pardubic a Jana Očka z Vlašimi. V původně královské lóži Národního divadla namaloval obrazy z historie přemyslovské, lucemburské a habsburské dynastie.³⁴ Lucemburské období je symbolizováno právě Karlem IV. předávajícím zakládací listinu univerzity. Celková kompozice plná realistických detailů nicméně vyvolává dojem divadelního kostýmního aranžmá, z něhož se dokázal vymanit až v následujících pracích.³⁵ Žáky je vhodné úkolovat srovnáváním gotického a historizujícího výtvarného umění. K přípravě analytických a receptivních úkolů nám dobře poslouží bohatá uměnovědná odborná i popularizující literatura. Za jiné uvádíme alespoň *Dějiny umění – Umění na dvoře Karla IV.*, sborník studií o českém historismu nebo již citovanou práci Roberta Antonína.³⁶

V souvislosti s didaktizací tématu nelze ignorovat žákovsky tolik oblíbené médium jakým je komiks. Ostatně pochvaluje-li si moderní žák vhodně zvolený obrázek, jenž vydá za mnoho slov,

³³ RAK, J.: *Bývalí Čechové*. Praha 2003, s. 3–33 apod.

³⁴ Srov. blíže např.: *Historické vědomí v české malbě v branách 20. století*. s. 9–26, HAVRÁNEK, J.: *Český historismus druhé poloviny 19. století mezi monarchismem a demokratismem*. s. 27–36, In: KOTALÍK, J. – VLČEK, T.: *Historické vědomí v českém umění 19. století*. Praha 1981.

³⁵ ŠNEJDAR, J. a kol.: *Národní divadlo*. Praha 1987, s. 187.

³⁶ STEJSKAL, K.: c. d.; *Historické vědomí v českém umění 19. století*. Praha 1981; ANTONÍN, R.: c. d., s. 470–478.

proč se nerozhlédnout k příslušnému tématu právě po těch komiksových? Nicméně obrazovému seriálu *Film minulosti*, který v úzkém spojení obrazu a textu vypráví historii od počátků civilizace až do vrcholného středověku by spíše příslušelo označení ilustrované dějiny.³⁷ Není to tedy komiks v pravém slova smyslu, ale jelikož pomocí součinnosti obrazu a textu vypráví konkrétní děj, bývá v tomto žánru akceptován. *Film minulosti* je dítětem své poválečné doby (1947), forma samotná však získává vavříny i v nejmodernějších didaktických koncepcích (Francie). Seriál vycházel v mládežnickém časopise *Vpřed*. Velké národní dějiny se v něm pojí s malými, tedy osudy obyčejných lidí. Po dvaatřiceti pokračováních byl však v předhusitské éře předčasně ukončen. Nakladatel se zaštitil spoluprací s předními historiky, schopným výtvarníkem (P. Kubela) a výstižným komentátorem (J. Kamelenský). Ani dnes by nebylo na škodu osvěžit fakta a data analýzou několika políček. Takto vzdělávání žáci druhého stupně si jistě více zapamatují. Tradiční téma vlastivědy na 1. stupni inspirovalo i autory komiksů dětské Mateřídoušky, a jejich předlistopadová knižní podoba dodnes cílí na nejnižší věkové kategorie a jistou měrou se podílí na formování prvních historických představ.³⁸ Zmínku je nutno věnovat také *Opráskům sčeskí historje*, v současnosti jednoho z nejpobulárnějších českých internetových komiksů. Svě fanoušky oslovuje reálným historickým základem i specifickým a originálním



Hrané filmy (ČSSR: *Slasti otce vlasti*, 1969, *Noc na Karlštejně* 1973) představují pro žákovského recipienta v předvečer 700. Karlovského jubilea stále nejzábavnější zdroj „informací“ o historické skutečnosti. Vzhledem k oblibě a důvěře, které se médium u laické veřejnosti těší velmi pravděpodobně i nejvlivnější audiovizuální informační zdroj o Karlově panování. Přinejmenším „víme“, že když byl mladý, byl také bezstarostný (Jaromír Hanzlík), poté co vyzrál stal se bezchybným a moralizujícím (Vlastimil Brodský).

³⁷ Výbor z poválečných časopisů *Junáka* a *Vpředu* *Závod o Měsíc* přináší mimo nejrůznějších příběhů, povídek, návodů, rad a zajímavostí i několik komiksů a kreslených seriálů. Srov. blíže dvaatřicetidílný seriál *Film minulosti*.

³⁸ *Obrázky z českých dějin a pověstí*. Praha 1982.

humorem, nicméně svérázné používání českého jazyka jej z didaktického hlediska odsuzuje spíše do diskutabilní role.³⁹

Karel IV. v kontextu audiovizuálních médií

Mezi audiovizuální média zahrnujeme také televizi, která stále zůstává preferovaným informačním zdrojem. Ač jsou mnohé dokumentární filmy dokumentární jen zdánlivě a mohou se od historické skutečnosti vzdalovat více než filmy hrané, následující didaktický podnět této charakteristice odbornou erudicí zdatně oponuje. Tuzemský učitel dějepisu je dobře obeznámen s dokumentárním seriálem České televize *Kronika česká*⁴⁰, jejímž hlavním autorem a gestorem se stal přední český historik se specializací na dějiny vrcholného středověku. Petr Čornej věnuje Karlu IV. hned tři dvacetiminutové díly: *Karel IV., král český a římský*⁴¹, *Panovník a jeho dvůr*, *Císař římské říše*. Z televizních pořadů věnovaných problematice největšího Lucemburka je vhodné ještě zmínit v rámci projektu Největší Čech z roku 2005 televizní dokument moderovaný architektem a hercem Davidem Vávrou.⁴²

Kreslený film obvykle vychází vstříc dětskému divákovi. Ve třech dílech animovaných *Dějiny udatného českého národa*⁴³ potkáváme tedy také hrdinu totožného s naší historickou osobností. Žákovský divák si seriál oblíbil a ve školském terénu je vydatně využíván. Nezbytností však zůstává, aby se žáci také naučili reflektovat řečové prostředky animovaného filmu, rozlišovali karikovanou formu a charakteristickou trivializaci v kontextu reálných historických dějů apod.

Vysoká míra sugestivity, kterou je obdařen hraný film, obvykle žákovi ztěžuje kritický odstup od přijímaných sdělení. Oblíbené médium prezentace minulosti sice není radno ignorovat, ale rozhodně je nutné jej před použitím ve výuce didakticky „ošetřit“. Poté co rozhodneme o uplatnění vhodné sekvence a připravíme soubor úkolů, podáme žákům rovněž informace o době vzniku filmu a jeho zařazení do historického kontextu.

Velkofilm o sledovaném tématu v podobě historické fresky dosud k dispozici nemáme. Alespoň archivy hraného filmu nás tedy přesvědčují, že vrcholné období českých dějin představuje husitství.⁴⁴ Komunistické období sice na plátně důkladně oslavilo husity, bez okolků však převzalo obrozenecký soubor velikánů národa včetně Karla IV., ač s „nevhodným třídním“ původem. Důvod v menším zájmu o jeho umělecké ztvárnění je snad možné spatřovat (alespoň na domácí scéně) ve staletích propracovávané a respektované monumentalizaci. Pozitivně přijímaný panovník je obvykle zobrazen s tradičními vzorci chování a atributy. Ze dvou snímků, které máme dosud k dispozici se však Slasti otce vlasti⁴⁵ vymykají. Mladý Karel ještě coby „pouhý“ moravský markrabě je, jako osobnost bez zábran, pojat komediálně. Film vznikl v 60. letech a za díly své doby po obrazové stránce spíše zaostává.⁴⁶ Spojuje jej s nimi jen černobílá úprava a odlišuje originalita textu. Pro naše účely je ovšem přínosné zaměření děje na

³⁹ Autor *Oprásků*, známý pod přezdívkou Jaz, kolem nich vybudoval facebookovou komunitu čítající přes 20 tisíc fanoušků.

⁴⁰ PETŘÍK, M.(režie): *Kronika česká* (ČT – 77 dílů), ČR 1997–1998.

⁴¹ Tvůrčí skupina Ivana Fučíka – dok cyklus *Kronika česká*.

⁴² VÁVRA, R.(režie): *Karel IV.* ČR 2005. Srov. blíže: http://kultura.zpravy.idnes.cz/nejvetsim-cechem-se-stal-karel-iv-d4b-/filmvideo.aspx?c=A050610_204958_filmvideo_kot.

⁴³ https://www.youtube.com/watch?v=wQfsnR_InN4 Kreslený animovaný seriál vychází ze stejnojmenné knihy L. Seifertové.: 37 díl – *Karel IV. mládí – Dějiny udatného českého národa*, 38 díl – *Karel IV. hvězdná kariéra – Dějiny udatného českého národa*, 39 díl – *Karel IV. stavitel – Dějiny udatného českého národa*.

⁴⁴ VÁVRA, O.(režie): *Jan Hus, Jan Žižka, Proti všem*. Československo 1954–56.

⁴⁵ STEKLÝ, K.(režie): *Slasti otce vlasti*. ČSSR 1969.

⁴⁶ Srov. např.: VLÁČIL, F.(režie): *Údolí včel*, Markéta Lazarová. ČSSR 1967.

lidskou stránku slavného panovníka.⁴⁷ Humorný nadhled na vykreslení a vývoj a Karlovy osobnosti pod tlakem partnerských vztahů je teprve v závěrečných sekvencích přeměrován k historické, politické a vlastenecké zodpovědnosti.⁴⁸

Ve filmové historii nalezneme rovněž záznamy dlouhodobější snahy o adaptaci literární předlohy Jaroslava Vrchlického *Noc na Karlštejně*. Po několika nedůsledných pokusech uspěl až, do dnes divácky vděčně přijímaný, muzikál Zdeňka Podskalského.⁴⁹ Ústřední postavou snímku však není panovník sám, nýbrž jiné historické a další fiktivní osoby. Karlovi je zde přisouzena role bezchybné morální autority čínící nad souborem rozverně se chovajících postav plných vášní, libůstek a lidských slabostí. Režie se tu tak důsledně podřizuje poněkud odlišnému ikonickému obrazu panovníka, vytvořenému již našimi obrozenci nebo dokonce dikci autobiografie. Za názorný příklad vhodný pro žákovské pátrání po scénářistické inspiraci můžeme považovat sekvenci, v níž filmový monarcha (Vlastimil Brodský) deklamuje pasáže z Nerudovy *Romance o Karlu IV.* Jeho prezentace při hostině je patetická, bez nadsázky a stopy humoru.⁵⁰



Karikatury, poštovní známky, komiksová políčka, mince a pamětní mince i loutka v muzeu voskových figur. Všude tam lze Karla IV. nalézt. Potkáváme jej jako hrdinu muzikálů a veřejných historických slavností – podvědomě si v paměti projektujeme vzhled figuranta do předpokládané podoby historické osobnosti. „Školní pátrání“ po zdroji o který se tvůrci opírají, představuje důležitý prostředek rozpoznání kvality sdělované informace.

Shrnutí

Vzhled, osobnost a činy „Největšího Čecha“ se staly trvalým předmětem zájmu celé škály médií. Nástroje k hledání uceleného korektního obrazu panovníka však zůstávají nadále v rukou profesionálních historiků... A volně shrnuto slovy jednoho z povolaných – Karlova pečlivá sebereprezentace je tak úzce spojená s mýtem, aby vzorově odpovídal tehdejšímu obrazu ideálního panovníka, že přes tyto nánosy není možné zjistit, jaký byl skutečně. Historika, který se pokusí o rozpoznání skutečné osobnosti Karla IV. tedy čeká strastiplná cesta.⁵¹

⁴⁷ Karel Steklý měl k dispozici scénář Jana Procházky. Komika děje zakládá na moderním jednání historických postav.

⁴⁸ KOPAL, P.: *Karel IV. poražen husity? Filmové obrazy panovníka*. Film a dějiny. Praha 2005. s. 117–120.

⁴⁹ PODSKALSKÝ, Z. (režie): *Noc na Karlštejně*. ČSSR 1973.

⁵⁰ KOPAL, P.: *Karel IV. poražen husity? Filmové obrazy panovníka*. Film a dějiny. Praha 2005. s. 117–120.

⁵¹ ANTONÍN, R.: c. d., s. 362.

Sekundární žákovské bádání sleduje nicméně odlišné cíle. Objevné učení⁵² rozvíjející dovednosti komparace informačních zdrojů, rozlišování jejich charakteristických projevů a kvality sdělení – právě to je cesta, kterou se moderní dějepisná výuka má ubírat. Samotný tvořivý proces poznávání je v žebříčku edukačních hodnot cennější než zjištění definitivního výsledku. V tomto smyslu je obtížnost stanovení definitivního historického obrazu českého krále a císaře naopak výhodou a primární inspirací pro koncipování tohoto textu. Předpokládá pro pátrání žáků motivaci – z čeho naše povědomí o Karlu IV. vlastně vychází, jak se utváří a kde leží současné hranice poznání? Pedagog, od kterého se stále naléhavěji očekává, že zaujme roli jakéhosi řídicího mikroprocesoru, se může inspirovat (nejen zde výběrově představenou) mediální prezentací, resp. prameny a uplatnit ve výuce jejich analyticko-receptivní využití. S pedagogickým (a konstruktivistickým) optimismem proto předpokládáme, že po didaktické úpravě zohledňující věkové zvláštnosti a doplnění metodického aparátu v širším významu poslouží nejen rozvoji žákovy mediální gramotnosti, ale i hlubšímu pochopení konkrétního tématu.

⁵² Srov. blíže např. LABISCHOVÁ, D.: *Badatelsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu*. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 28, 2014, č. 2, s. 110–127; STUHLÍKOVÁ, I.: *O badatelsky orientovaném vyučování*. In: Papáček, M. (ed.): *Didaktika biologie v České republice 2010 a badatelsky orientované vyučování*. České Budějovice 2010, s. 129–135.